

ANTAKYA'DA AİLENİN SOSYAL VE EKONOMİK YAPISI HAKKINDA BAZI DEĞERLENDİRMELER (XVIII. YÜZYIL)

SOME ASSESSMENTS ON SOCIAL AND ECONOMIC STRUCTURE OF FAMILY IN ANTAKYA (18th CENTURY)

Abdulkadir GÜL*

ÖZET

Osmanlı toplumunda kadının düşük statüde bulunduğu ve ataerkil ailenin mevcut olduğu yaygın bir anlayıştır. Erkeğe çok geniş bir özgürlük tanındığı, kocanın basitçe boşadım diye söylemekle karısından ayrıldığı ve birden fazla kadın ile evliliğin normal bir durum olduğu kabul gören bir görüştür. Ayrıca ölüm veya boşanmadan dolayı dağılan aile üyelerinin durumu ve bu hususta devletin uyguladığı sosyal politikaların neler olduğu gibi birçok konu fazla bilinmemektedir.

Bu hususları izah etmek için XVIII. yüzyıl Antakya kazası örneğinde; ailenin oluşumu, dağılması, çocuk sayısı, vasi tayını, nafaka takdiri, çok eşlilik, mesken, ev eşyaları ve ailenin yatırım araçları gibi konular ele alınmıştır. Çalışmada yerli ve yabancı araştırmacıların eserlerinden istifade edildiği gibi asıl kaynağı Antakya kazasına ait siciller oluşturmaktadır. Metin içerisinde ifade edilen bulgular, sonuç kısmında genel hatlarıyla belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Antakya, toplum, aile, nikâh, yatırım araçları.

ABSTRACT

It is a common understanding in Ottoman community that women have a low statue and that patriarchal family exists. A well-accepted opinion is that men have a wide range of freedom that the husband can divorce his wife by simply saying 'I get divorced', and that polygamy is a normal thing. Additionally, a great number of issues such as how a situation the members of a separated family are in and what kind of social policies the government implements in this respect aren't known. To explain these matters, some issues such as the formation and separation of family, number of children, appointment of guardianship, alimony, polygamy, dwelling, household

---

* Doç. Dr. Erzincan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Öğretim Üyesi.(e.posta: agul@erzincan.edu.tr)

goods, investment instruments of a family are discussed in the case of 18th century Antakya district. While we have benefited from the domestic and foreign studies, the registries belonging to Antakya district constitute main resource of our study. The findings stated in the text are itemized in general terms in the conclusion part.

Keywords: *Antakya, community, family, wedding, investment instruments*

A. GİRİŞ

Osmanlı ailesi üzerine farklı disiplinlere mensup yerli ve yabancı birçok araştırmacı çalışmalar yapmıştır. Araştırmacıların müşterek görüşlerine göre, Osmanlıda tek bir aile tipinden bahsetmek mümkün değildir. Osmanlı ailesinin; coğrafi mekân¹, din², mezhep³, milliyet⁴, farklı dönemler⁵, iskân birimleri⁶ gibi farklı belirleyicilerden dolayı çeşitli tip veya karakterleri vardır. Genel hatlarıyla Osmanlı ailesinin şekillenmesinde coğrafi alan, dö-

¹İlber Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile*, İstanbul 2001, s.166; RonShaham, “A Woman'sPlace: A ConfrontationwithBedouinCustom in theShariaCour”, *Journal of theAmericanOrientalSociety*, Vol. 113, No. 2. (Apr. - Jun., 1993), s. 192-197.

² Meral Altındal, *Osmanlı'da Kadın*, İstanbul 1994, s.41-44; ReviewedWork(s): ZouhairGhazzal, “A World within: Jewish Life as Reflected in Muslim Court DocumentsfromtheSijill ofJerusalem (XVIth Century), TwoVolumesbyAmnonCohen”, *Journal of theAmericanOrientalSociety*, Vol. 116, No. 4. (Oct. - Dec., 1996), s. 781-782.

³ReviewedWork(s): John Maier, “Fragments of Memory: A Story of a SyrianFamilyby Hanna Mina” *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 27, No. 4. (Nov., 1995), s. 533-536.

⁴İlber Ortaylı, “Anadolu'da XVI. Yüzyılda Evlilik İlişkileri Üzerine Bazı Gözlemler”, *OsmanlıAraştırmaları*, I, 1980, s. 35-36; ReviewedWork(s): SophiaVackimes, “TheMaking of the Modern GreekFamily: Marriageand Exchange in Nineteenth-CenturyAthensby Paul SantCassia; ConstantinaBada”, *TheJournal of AmericanFolklore*, Vol. 110, No. 437. (Summer, 1997), s. 353-354.

⁵Stephen D. Salamone, “TraditionandGender: TheNikokyrio: TheEconomics of Sex Role Complementarity in RuralGreece”, *Ethos*, Vol. 15, No. 2. (Jun., 1987), s. 203-225; ReviewedWork(s): Mark Stein, “Women in theOttomanEmpire: MiddleEasternWomen in theEarly Modern ErabyMadeline C. Zilfi”, *Journal of theAmericanOrientalSociety*, Vol. 120, No. 2. (Apr. - Jun., 2000), s. 274-275.

⁶İlber Ortaylı, “Osmanlı Hukukunda Gelenek Şeriat ve Örf”, *Sosyo-Kültürel Değişim Sürecinde Türk Ailesi*, Ankara 1992, s.456; ReviewedWork(s): Joel M. Halpern, “CommunalFamilies in theBalkans: TheZadrugaby Robert F. Byrnes”, *AmericanAnthropologist*, New Series, Vol. 79, No. 3. (Sep., 1977), s. 686-687; R. C. Jennings, “Zimmis (Non-Muslims) in Early 17th Century OttomanJudicialRecords: TheSharia Court of Anatolian Kayseri”, *Journal of theEconomicandSocialHistory of the Orient*, Vol. 21, No. 3. (Oct., 1978), s. 225-293.

nemsel durum, insanların yaşam tarzı ve üretim ilişkileri gibi hususlar belirleyici olmuştur.⁷

İmparatorluğun farklı bölgelerindeki aile tipleri hakkında çeşitli incelemeler yapmıştır.⁸Bu çalışmada ise XVIII. yüzyıl dönemine ait kadı sicilleri esas alınarak, Antakya kazasındaki ailenin durumu irdelenmiştir.⁹ Ailenin oluşumu, boşanma, tek ve çok evlilik, çocuk sayısı, bir gerçek hanenin kaç kişiden oluştuğu, vasi, kayyum atamaları, nafaka takdiri, mekân, ev eşyaları, kıyafetler ve ailenin yatırım araçları hakkında bazı değerlendirmelerde bulunulmuştur.

B. ANTAKYADA AİLENİN SOSYAL VE EKONOMİK YAPISI

1. Ailenin Oluşumu

Evlilik: Osmanlı toplumunun temeli sağlam bir aile birliğine ve Osmanlı aile hukukun 'da İslam aile hukukuna dayanıyordu.¹⁰ İslam hukukun da kadın ve erkeğin evlenmesi için iki şahit dışında başka bir şart aranmazken, devletin kuruluşundan itibaren ya bizzat kadılar tarafından veya evlenecek olanların kadılardan aldıkları "izinname" ile yetkili imam tarafından kısıllırdı. Nikâhın kısılmasını isteyen kişiler ya bizzat kendileri ya da vekilleri vasıtasıyla mah-

⁷ Mehmet Akif Aydın, "Aile", *DİA*, c.2, s.196-200; LeshePeirce, *Ahlak Oyunları 1540-1541 Osmanlı'da Ayntab Mahkemesi ve Toplumsal Cinsiyet*, (çev. Ülkün Tansel), İstanbul 2005, s. 169-275.

⁸ Hayri Ertan, *Konya Şer'iyye Sicilleri Işığında Ailenin Sosyo-Ekonomik Yapısı (XVIII. Yüzyılın İlk Yarısı)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Konya 2000; Adnan Gürbüz-Muhittin Tuş, "Osmanlı Ailesinin Demografik Yapısı", *Sosyo- Kültürel Değişim Sürecinde Türk Ailesi*, c.1, Ankara 1992, s.97-161; DrorZe'evi, "The Use of Ottoman Sharia Court Records as a Source for Middle Eastern Social History: A Reappraisal", *Islamic Law and Society*, Vol. 5, No. 1. (1998), s. 35-56.vb.

⁹Bu çalışma doktora tezindeki aile kısmının geliştirilmiş şeklidir. Abdulkadir Gül, *Antakya Kazasının Sosyal ve Ekonomik Yapısı (1709-1806)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum 2008, s.106-125.

¹⁰Akyılmaz, ifade ettiği gibi Hanefi hukukçularından Ebu Hanife ve Ebu Yusuf'a göre erkek olsun kadın olsun temyiz gücüne sahip ve ergenlik çağına gelmiş herkes aile hukuku bakımından tam ehliyetlidir ve velisinin rızası olmadan evlenebilir. Ebu Hanife ve Ebu Yusuf'un görüşlerini Osmanlı Devleti en sahih görüş olarak kabul edip, uygulamıştır. Gül Akyılmaz, "Osmanlı Aile Hukukunda Kadın", *Türkler*, c.1, Ankara 2002, s.365-374. Ortaylı, ise incelemelerinde, 16. yüzyıldaki bazı şer'iyye sicillerinde yer alan aileye ilişkin hükümlerin zaman zaman fıkıh kitaplarındaki *ahkâm-ı nikâhla* bağdaşmadığını belirtmektedir. Yazar, Osmanlıda aile ve evlilik İslam'ın hüküm, kural ve içtihatları dışında önemli ölçüde eski gelenekleri de izlemekte olduğunu ifade etmektedir. Ortaylı, *Aile*, s.60-62.

kemeye müracaat ederlerdi.¹¹ Kadı, şahitlerin evlenmelerine herhangi bir engel bulunmadığı¹² takdirde, nikâhı kıyarak defterine kayıt ederdi.¹³ Antakya sicillerinde nikâh kayıtları fazla sayıda değildir. Bu durumun sebebi, muhtemelen mahkeme masraflarından dolayı kıyılan nikâhların az bir kısmı sicillere kayıt edilmiş olmasıdır. Kazaya ait nikâh akitlerinden örnekler verilerek değerlendirilmeler yapılmıştır.

1709 senesinde Cami-i Kebir Mahallesinden Ümmü Gülsüm adlı kadın, nikâh kıymak için mahkemeye geldiğinde imam: “*ben senin başkasıyla nişanlı olduğumu biliyorum*” diye nikâhını kıymamıştı. Ancak kadın, nişanlısından ayrıldığını ispat ettikten sonra nikâhı kıyılmıştı.¹⁴1710’da Kantara Mahallesi sakinlerinden Abdulmuttalib kızı Ayşe ve aynı mahalleden Veli oğlu Mehmed’le iki şahit huzurunda nikâhları kıyılmıştır. Mehmed nikâh akdi şartlarından olan 75 kuruş “*mehr-i müeccel*” ve 25 kuruş “*mehr-i muaccel*”i Ayşe’ye vermeyi vaat etmiştir.¹⁵

1736’da Tut Mahallesinden Ali kızı Hatun, 25 kuruş mehr-i muaccel ve 250 kuruş mehr-i müeccel karşılığında amcasının oğlu Mehmed’le rızası olmadan vekâleten nikâhları kıyılmıştır. Bu durum karşısında Hatun mahkemede şahitler huzurunda şu ifadeyi vermiştir; “*...ben halen 15 yaşında olup âkile ve bâliğayım ve ihtiyarım, kendi yedimle olmağla ben merkurum Mehmed’ varmam*” şeklinde beyanda bulunarak nikâha karşı çıkmış, mahkemede Hatun’un lehinde karar almıştır.¹⁶

¹¹ C. Immer, “Annulment of Marriage and Its Solution in Ottoman Law”, *Turcica*, XXV, 1993, 39-74; Hasan Yüksel, “Vakfiyelere Göre Osmanlı Toplumunda Aile”, *Sosyo-Kültürel Değişim Sürecinde Türk Ailesi*, c.2, Ankara 1992, s.468-503.

¹² İslam hukukunda, geçerli bir evlenme teklifi için iki şartın gerçekleşmesi gerekir. Birincisi evlenecek kişiler arasında kan ve süt hısımlığının bulunmaması; ikincisi de aynı kadına önceden bir başkası tarafından evlenme teklif edilmemiş olması gerekir. Geniş bilgi için bkz. Halil Cin, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Konya 1988, s.46-47; Saim Savaş, “Fetva ve Şer’iye Sicillerine göre Ailenin Teşekkülü ve Dağılması”, *Sosyo-Kültürel Değişim Sürecinde Türk Ailesi*, c. 2, Ankara, 1992, s.510; Reviewed Work(s): Leslie Peirce, “State, Society, and Law in Islam: Ottoman Law in Comparative Perspective by Haim Gerber”, *Islamic Law and Society*, Vol. 2, No. 3, (1995), s. 365-371.

¹³ Mehmet Akif Aydın, “Osmanlılarda Aile Hukukunun Tarihi Tekâmülü”, *Sosyo-Kültürel Değişim Sürecinde Türk Ailesi*, c.2, Ankara 1992, s.134.

¹⁴ Antakya Şer’iye Sicili (bundan sonra böyle) *A.Ş.S 1 235/79*.

¹⁵ *A.Ş.S 1 22/9*.

¹⁶ *A.Ş.S 2 48/39*.

1736'da Antakya'ya bağlı Kuseyr Nahiyesinde Mekaberos köyü halkından Sarı Hüseyin adlı kişinin kızı Huriye, Mehmed adlı kişi ile nikâhlanmış, ancak rızası dışında olan bu işten dolayı, kız aynı köyden başka birisine kaçmıştır. Bu mesele Halep divanına intikal etmişti. Davanın sonunda gelin adayı 100 kuruşluk mehri geri vermek şartıyla, Mehmed nikâh akdinden vazgeçmiştir.¹⁷

1744'de Sarı Mahmud Mahallesi sakinlerinden Abdullah kızı Meryem adlı kadın ve aynı mahalleden Ali ile 15 kuruş mehr-i müaccel ve 5 kuruş mehr-i muaccel karşılığında nikâhları kıyılmıştır.¹⁸ Aynı tarihli başka bir nikâh akdi de ise, Şenbek Mahallesi sakinlerinden Emine ve İsmail'in şahitlerin huzurunda, 100 kuruş mehr ile nikâhları kıyılmıştır.¹⁹

Kızların eş seçimi veya seçilmiş eşler karşısında tercih hakları vardır. Mahkemenin kızların tercihlerini onadığı görülmektedir. Örneklerde görüldüğü üzere, ergenlik çağına gelmiş genç kızların (*hind-i balığa*) kendi iradesi doğrultusunda, karar verme ve hareket etme serbestisinin olduğunu, nikâh akitlerinden öğreniyoruz. Nikâh sürecinin ilk aşamasını nişan oluşturmuştur. Nişan, tarafları evliliğe hazırlamaktaydı. Ancak bazen evlilik gerçekleşmeden nişandan taraflardan biri veya her ikisi dönmekteydi. Küçük yaşta ebeveynlerin isteği üzerine nişanlanan kızların bir kısmı, biraz yaşları büyüğü zaman, nişanlıları ile evlenmek istemiyorlardı. Erkekler ise evlenmek için gerekli maddî gücü bulamadıkları için nişanlılarından ayrılmaktaydılar. Nişanın bozulmasından sonra tarafları mahkemeye getiren sebep ise, daha çok, nişanlılık döneminde karşılıklı verilmiş olan eşya ve paralar hakkındaki ihtilaflardı.

Mehr: Nikâh akdi meselesinde en önemli hususlardan birisi 'de "*mehr*" dir.²⁰ Mehr; nikâh akdi için, erkek tarafından bizzat kadına ekonomik güvence özelliğini taşıyan para ve mal verilmesiydi.²¹ İslam hukukunun geleneğine göre mehr iki kısma ayrılır. Bunlardan ilki, nikâh akdi esnasında belirlenen miktarın bir kısmı peşin olarak erkek tarafından, kadına verilirse buna "*mehr-i muaccel*", diğer kısmı da herhangi bir sebepten dolayı (*boşanma*,

¹⁷A.Ş.S 2 232/159.

¹⁸A.Ş.S 3 2/1.

¹⁹A.Ş.S 3 132/106.

²⁰Mehmet Akif Aydın, "Osmanlı Hukukunda Nikâh Akitleri", *Osmanlı Tarih Araştırmaları*, c. 3, İstanbul 1982, s.5.

²¹Erdoğan Keleş, "XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Muğla'da Evlilik Kurumu", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2004/c.21, sayı.1, s.183-202.

ölüm) eşlerin ayrılması sonunda verilirse buna da “*mehr-i müeccel*” denilmekteydi.²²

Eğer erkek, zevcesine nikâh kıyılırken belirlenen miktar üzerinden mehr-i müecceli vermemiş veya zevcesi bunu hibe etmemiş isemehrvefat halinde kocasının terekesinden tahsil edilirdi.²³ Terekelerde bu tarz bir hayli kayıt bulunmaktadır. Bu hususta mahkemeye intikal etmiş birkaç dava örneği ile yetineceğiz. 1709’da Cami-i Kebir Mahallesi sakinlerinden İbrahim vefat etmişti. İbrahim nikâh kıyılırken şahitlerin huzurunda karısı Fatıma Hatun’a 2000 akçe mehr-i müeccel vermeyi vaat etmiş ve nikâh kıyılmıştı. Ancak İbrahim hayatta iken belirlenmiş mehri ödememişti. Kocanın ölümünden sonra, terekesi mirasçıları Fatıma Hatun ve çocukları Halil ve Mustafa’ya kalmıştı. Fatıma çocuklarına bakmakla yükümlü olduğunu beyan ettikten sonra alamadığı mehr’in terekeden kesilip kendisine verilmesini talep etmiştir.²⁴ Aynı tarihli diğer bir kayıttaki Cami-i Kebir Mahallesi sakinlerinden Hatice Hatun mahkemeye gelerek vefat eden kocası Mustafa’nın kendisine ödemesi gereken 60 kuruşluk mehr’in 30 kuruşu ’nu vermediği beyan ederek kalan kısmını talep etmiştir.²⁵

Mehr-i müeccel miktarları sicillere yansırken mehr-i muaccel miktarlarının aynı sıklıkta yansıdığını söylemek mümkün değildir. Çünkü mehr-i muaccel evlenirken ödendiğinden, tereke taksimatlarında ve boşanma ile ilgili kayıtlarda yer almamıştır. Antakya’daki mehr-i müeccel miktarları küçükten büyüğe doğru, 5 kuruş²⁶, 15 kuruş²⁷, 20 kuruş²⁸, 50 kuruş²⁹, 55 kuruş³⁰, 70 kuruş³¹, 100 kuruş³², 400 kuruş³³, 500 kuruş³⁴ ve 2000 akçe şeklinde farklı

²²Bünyamin Karadöl, *Şeyhü'l-İslâm Minkarî-zâde Yahya Efendi'nin Nikâh Akdi/Evlilik İle İlgili Fetvâları, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Adana 2006, s.29-34.

²³ Vefat eden kişinin malının cinsine ve kıymetine göre yukarıdan aşağıya doğru tek tek yazılır, borçları ve defin masrafları çıkarıldıktan sonra kalan meblağ mirasçıları arasında taksim edilirdi. İşteborçlular kısmında kocanın sağlığında karısına veremediği mehr tahsil edilirdi. *A.Ş.S 8 53/37, 72/48, 128/90.*

²⁴*A.Ş.S 1 84/31.*

²⁵*A.Ş.S 1 147/53.*

²⁶*A.Ş.S 4 27/14, A.Ş.S 8 72/47.*

²⁷*A.Ş.S 3 12/5, A.Ş.S 9 32/17.*

²⁸*A.Ş.S 3 3/1, A.Ş.S 8 89/67, A.Ş.S 10 97/90.*

²⁹*A.Ş.S 1 171/60.*

³⁰*A.Ş.S 1 147/53, A.Ş.S 8 80/55.*

³¹*A.Ş.S 3 29/15.*

³²*A.Ş.S 1 22/9, A.Ş.S 8 53/37, 108/80, 129/92.*

oranlarda idi.³⁵ Bu rakamlara göre, ortalama mehr miktarı 50-100 kuruş civarındadır.

Mehr miktarlarındaki farklılığın çeşitli sebepleri vardır. İlk defa evlenecek kızlara veya dul bayanlara verilecek mehr miktarları farklı olduğu gibi, birinci eş veya daha sonra alınan ikinci veya üçüncü eşe verilecek mehr miktarlarında da farklılıklar görülmektedir.³⁶ Tabii ki bu oranları, evlenen erkeğin ekonomik durumu, piyasada ki paranın değeri de etkilemektedir. Nikâh akitlerinde dikkati çeken hususlardan birisi peşin ödenen mehrin sonra ödenecekten olandan birkaç kat daha düşük olmasıdır.

Osmanlı Devleti'nde yaşayan zimmîler, din, dil ve geleneklerini yaşama hususunda tamamen serbesttiler. Kendi kilise ve havralarında ayin yapma haklarına sahiplerdi. Aile hukuku ile ilgili bazı hususlar çoğunlukla (*nikâh akitleri*) kendi cemaatleri içerisinde halledilirken, bazı mesellerde de (*alacak-verecek, katil, hırsızlık gibi*) şer'i mahkemelere müracaat etmişlerdir. XVIII. yüzyılda Antakya kadı sicillerinde zimmîlere ait nikâh akitleriyle ilgili kayıt bulunmamaktadır.³⁷ Zaten bu dönem yayınlanan fermanlarda kadı veya naiplerin zimmîlerin nikâhlarını kıymaları da yasaklanmıştır.³⁸

Çok Evlilik: Osmanlı toplumunda birden fazla eşle evlenme dini ruhsat olup, dörde kadar evliliğe izin verilmekteydi. Osmanlı aile yapısı için de teoride verilen bu iznin, uygulamasının ne oranda olduğu sorusunun cevaplanması gerekmektedir. Barkan, Demirel ve Gerber'in Anadolu'nun farklı bölgelerinde Osmanlı ailesi üzerine yapmış oldukları çalışmalarda tek ve çok evliliğe dair farklı oranlara ulaşılmıştır.³⁹

³³A.Ş.S 2 48/39.

³⁴A.Ş.S 7 93/54, A.Ş.S 8 46/31, A.Ş.S 9 103/63.

³⁵A.Ş.S 1 84/31.

³⁶A.Ş.S 1 22/9, A.Ş.S 7 93/54, A.Ş.S 8 46/31, A.Ş.S 9 103/63.

³⁷ Ancak aynı dönem içerisinde, Ankara ve Tokat Kazalarında evlenmeye aday zimmî kız ve erkekler kendi aralarında mehr kararlaştırıldıktan sonra kilise ve havraların yanı sıra kadı mahkemelerine de başvurmuşlardır. Rifat Özdemir, "Tokat'ta Ailenin Sosyo-Ekonomik Yapısı (1771-1810)", *Belleten*, c. CLIV, 211, Ankara 1991, s. 993-1051; Ömer Demirel, "1700-1730 Tarihlerinde Ankara'da Ailenin Niteliksel Yapısı", *Belleten*, c. LIV, sayı.211, Aralık, 1990, s.950-953.

³⁸BOA. *Cevdet Adliye nr. 4077, Cevdet Adliye nr. 2700.*

³⁹HaimGerber, "SocialandEconomicPosition of Women in a Ottoman City, Bursa, 1600-1700", *International Journal of MiddleEasternStudies*, no:12,1980, s.232-236, Gerber, XVIII yüzyılda Bursa şer'iyye sicillerini esas alarak yaptığı çalışmasında (2000 tereke incelemiştir) sadece 20 erkeğin iki veya daha fazla evli olduğu söylemektedir. Ömer Lütfi Barkan, "Edirne

Yaptıkları çalışmaların temelini tereke defterleri oluşturmuştur. Bu münasebetle Antakya sicil kayıtlarına müracaat edilmiştir. Kazada ikamet edenlere ait 145 tereke defterinden 132 erkek tek eşli (%91,03), 11 erkek 2 eşli (%7,58), 2 erkek ise 3 eşli (%1,37) olduğu sonucuna varılmıştır. Oranlarda da görüldüğü üzere kazada çok evlilik bir ruhsat olsa da pratikte yaygın değildir. Çok evlilik yapmış erkeklere ait 13 terekeden birkaç örnek verilip değerlendirmeler yapılmıştır. 1709 senesinde Cami-i Kebir Mahallesi sakinlerinden iken vefat eden İbrahim Ağa'nın 1. zevcesi Recep kızı Fatıma, 2. zevcesi Abdullah kızı Fatıma ve 3. zevcesi Abdullah kızı Hatice olmak üzere eşleri olduğu görülür.⁴⁰ 1743'de Cebel-i Akra Nahiyesine bağlı Bitrin köyünde Halil oğlu Hacı Köse Hasan'ın 1. zevcesi Kasım kızı Cennet 2. zevcesi İbrahim kızı Huri adında iki hanımı olup eşler terekeden eşit oranda miras almışlardı.⁴¹

Kazada çok evlilik yapmış olanların bazı hususiyetleri müşterektir. Bu erkekler toplumda itibar sahibidirler. Bunlar, ehl-i şer veya ehl-i örfe zümresine mensup olup zengin kişilerdir. Bu kişilerin isimlerinin önünde veya sonunda, “*şeyh, el hac, es seyyid, bey veya ağa*” gibi unvanlar kullanmaları bu ideayı desteklemektedir.⁴² Çok eşli olan erkeklerden 2 eşli olanlarından dokuz askerî, ikisi halktan (*çok zengin*), 3 eşliler ise ilmiye sınıfına mensuplardır. 3 eşlilerin çocuk sayıları (*9 erkek, 3 kız, diğeri 8 kız, 3 erkek*) oldukça fazladır. 2 eşlilerin çocuk sayıları 2-5 arasında değişmektedir. Ayrıca kız sayısı erkekten biraz fazla ve büyük çocukların çoğunluğunun da kız olduğu görülmektedir. Muhtemelen çok evliliğin sebepleri arasında, erkek çocuğa sahip olma tutkusu etkili olmuştur.⁴³

Çocuk Sayısı: Osmanlı tarihi demografi araştırmalarında, henüz ortak bir netice ulaşılamamış hususlardan birisi de ailelerin çocuk sayısının kaç olduğudur. Bir ailede kaç çocuk olduğunu tespit için tereke, miras, alacak-

Askeri KassamınaAid Tereke Defterleri (1545-1659)”, *Belgeler*, sayı.5-6, Ankara 1993, s.14. Barkan makalesinde; 1545-1659 seneleri arasında Edirne askeri kassamlığına ait tereke defterlerinin taksim kısımlarını esas alarak yaptığı incelemede, 1516 yeniçeri' nin sadece 103 tanesi iki, 6 tanesi üç evli olduğunu belirtmektedir. Demirel, “Ailenin Niceliksel Yapısı”, s.950-961. Demirel yaptığı incelemede Ankara'da 1700-1718 yıllarına ait, terekelerdeki 812 evli Müslümandan 715'i bir eşli, 84'ü iki eşli, 11'i üç eşli ve sadece 2 tanesi dört eşli olduğunu tespit etmiştir.

⁴⁰A.Ş.S 1 22/16.

⁴¹A.Ş.S 3 30/15.

⁴²A.Ş.S 1 42/19, 47/22, A.S.S.4 32/16, A.Ş.S 2 47/39.

⁴³ İbrahim Ağa'nın terekesi bu evlilik tipine örnektir. A.Ş.S 1 4/2.

verecek meseleleriyle ilgili kayıtlara müracaat edilmiştir. Bu kayıtlara göre, Antakya’da bir ailenin ortalama çocuk sayısı dördtür. 1’in altında veya 5’nin üzerinde çocuk sahibi olan aile sayısı azdır. Çıkan sonuca göre ailelerin 2-3-4-5 sayıları arasında çocuk sahibi oldukları anlaşılmaktadır.⁴⁴ Gayr-i Müslim ailelerde çocuk sayısı ortalama 3-4 arasındadır ve bu oran Müslümanlara göre daha fazladır. Bu durum azınlık psikolojisiyle alakalı olmalıdır.⁴⁵

Kazada karı-koca ve çocuklardan müteşekkil bir Müslüman ailenin nüfus ortalaması 6 kişiden oluşmaktadır. Ebeveynleri de aile içine dâhil edersek Müslüman bir ailenin üye sayısının daha fazla olduğu tahmin edilebilir. Bunun yanı sıra şehir ve köylerdeki ailelerin nüfus oranlarının aynı olmadığı, köylerdeki ortalama aile nüfusunun şehirden biraz daha az olduğu görülür.

2. Ailenin Dağılması ve Alınan Önlemler

Boşanma: İslam’da aile hayat boyu devam ettirmek niyeti ile kurulan bir müessese ise de evliliğin her hangi bir safhasında karı ve kocadan biri veya her ikisi evliliği sürdürmeyecekleri kanaatine varırlarsa, boşanma bir çare olarak görülebilirdi.⁴⁶

Osmanlı aile hukukunda üç çeşit boşanma mevcuttu. Bunlardan birincisi, kocanın tek taraflı irade beyanı ile karısını boşamasıdır ki, buna daha ziyade “*talak*” denilmektedir.⁴⁷ Bu tip boşanma için herhangi bir sebebin mevcut olması gerekmediği gibi, bir mahkeme kararına da gerek yoktur. İkinci tür boşanma,⁴⁸ eşlerin karşılıklı olarak anlaşması suretiyle gerçekleştirdikleri boşanmadır ki buna “*muhalaa*” deniliyordu. Bu tür boşanma talepleri, daha çok kadın tarafından gelmekte ve kadın genellikle alması gereken mehr’den vazgeçerek kocasından kendisini boşanmasını talep etmektedir.

⁴⁴A.Ş.S 1 4/2, 71/27, 87/33, A.Ş.S 2 16/9, 22/16, 34/25, A.Ş.S 3 12/5, 29/14, 30 /15.

⁴⁵A.Ş.S 3 25/13, 26/14, A.Ş.S 7 79/46.

⁴⁶ Mehmet Akif Aydın, “Osmanlı Hukukunda Kazai Boşanma ve Tefrik”, *Osmanlı Araştırmaları*, V, İstanbul 1986, s.2-3; R. Jennings, “Divorce in the Ottoman Sharia Court of Cyprus 1580-1640”, *Studia Islamica*, 78, 1993, s.155-167.

⁴⁷Reviewed Work(s): Allan Christelow, “Women, the Family, and Divorce Laws in Islamic History by Amira El Azhary Sonbol”, *The American Historical Review*, Vol. 102, No. 4. (Oct., 1997), s. 1196-1197.

⁴⁸Güler, makalesinde ikinci tip boşanmanın imparatorluğun birçok bölgesinde olduğunu hakkında şer’iyye sicillerinde hayli bilgi bulunduğunu belirtmektedir. Bu tarz boşanmanın sadece Müslüman kadınlarda değil, Gayr-i Müslim kadınlar arasında da görülmektedir. Bu tip boşanmalarda kadın mehr-i müeccel ve muaccele ’den vazgeçmektedir. İbrahim Güler, “XVIII. Yüzyılda Aile: Sinop Örneği”, *Türkler*, c.14, Ankara 2002, s.28-36.

Üçüncü tür boşanma ise; “kazai” boşanmaydı. Bu tür boşanmada belirli sebeplerin ortaya çıkması ile taraflardan herhangi biri mahkemeye müracaat ederek hâkimden kendisini boşamasını istemekteydi. Eşlerden herhangi birinin hastalığı ve kusuru, kocanın mali yükümlülüklerini yerine getirememesi ve eşine kötü muamelede bulunması gibi sebepler yanında, gaiplik ve terk gibi durumlarda da kazai boşanma gerçekleşmekteydi.⁴⁹

Antakya sicil kayıtlarında da ikinci ve üçüncü türlerden boşanma vakalarına rastlanmıştır. 1709 senesinde Cami-i Kebir Mahallesi sakinlerinden İbrahim Beşe karısını boşamış, bundan dolayı eşi Fatma’ya 2000 akçelikmehri ödemeyi kabul etmiştir.⁵⁰ Aynı tarihli başka bir belgede Kuseyr Nahiyesinde vaki Mersû adlı köyde Huri adlı hatun kocası İsa ile hiç geçinemediklerini ve alacağı olan 1 gerdanlık, bir çift öküz, bilezik ve 50 kuruşluk mehr ve nafakadan vazgeçip, boşanma talebinde bulunmuş ve mahkeme Huri’yi kocasından ayırmıştır.⁵¹

1743’de Sekakin Mahallesi sakinlerinden Osman Efendi, hanımı Zeynep’ten ayrılmak için 79 kuruş nafaka, altın ve kürk vermiştir.⁵² 1759’da Tut Mahallesi sakinlerinden, Süleyman kızı Hafife adlı hatun, kocası Kâtip Mehmed’in kendisini boşadığını, ancak 500 kuruşluk mal ve eşyasının hala kendisine verilmediğini bildirmesi üzerine dava İstanbul’a intikal etmişti. Antakya kadısına yazılan hükümde ise meselenin şer’i şerif üzere halledilmesini ve Hafife’nin kocasından alacaklarının tahsil edilmesi istenmiştir.⁵³

Örneklerde de görüldüğü üzere boşanma talebinde bulunan erkekler herhangi bir gerekçe göstermemektedirler. Mahkeme erkeklere boşanma karşılığında altın, kürk, gerdanlık ve mehr-i müecceli gibi önceden eşine vaat ettiği kıymetli metalara eşine ödemeyi mecbur kılmıştır. Kadınlar evlenirken çeyiz olarak getirdikleri ve evlilik süresince birikimleri mallarını veya almadıkları mehrlerini ayrılırken kocalarından talep etmişlerdir. Ancak mahkeme kararına rağmen erkeklerin genellikle, eşine vaat ettiği nafakayı geciktirdiği veya vermediği de görülmektedir. Boşanma talebinde bulunan kadınlar ise umumiyetle geçimsizliği gerekçe olarak göstermişlerdir. Kadınlar boşanma talebinde bulduklarında, kocalarından alacakları mehri’den vazgeçmişlerdir. Kazada eşlerinden boşanan erkeklerin büyük bir kısmı askeri zümreye aitti.

⁴⁹ Mehmet Akif Aydın, *İslâm ve Osmanlı Hukuku Araştırmaları*, İstanbul, 1996, s.167-168.

⁵⁰A.Ş.S 1 84/31.

⁵¹A.Ş.S 1 171/60.

⁵²A.Ş.S 3 29/15.

⁵³ BOA. Haleb Ahkâm Defteri nr. 2 Belge 1, s.255.

Bu durum boşanan kişilerin mali yapısıyla ilişkilidir. Çünkü boşanmak, erkek açısından önemli bir ekonomik külfet getirmektedir. Diğer bir ifadeyle, boşanan erkekler ile onların ekonomik durumları arasında mantıklı bir ilişki vardır.

Vasi Ataması: Sahipsiz çocuklara büyüünceye kadar mallarını tasarruf etmek ve onlara yevmiye olarak “*nafaka*” ve “*kisve baha*” adıyla tayin edilen parayı sarf etmek üzere kadı veya naip tarafından uygun görülen bir kişi “*vasi*” olarak tayin edilmiştir. Ana veya babadan birisinin veya her ikisinin vefat etmesiyle parçalanmış ailelerin ergenlik yaşına girmemiş çocuklarının ebeveynlerinden kendilerine intikal eden mirasları vardır.⁵⁴ İşte bu süreç içinde, çocukların vesayet haklarını kullanma ehliyetini üzerine alan mallarını satan, işleten veya tasarruf etme hakkına sahip olan kişilere vasi adı verilmiştir.⁵⁵ 1802’deki bir fermanla, babalarından çocuklarına intikal eden, menkul veya gayr-i menkul malların tasarrufunu üzerine alan vasilerin, bu malları satarken piyasa değerinden yüksek satmaları ve yetimlerin haklarının korunması istenmiştir.⁵⁶ Buna ilave olarak bir kişinin vasi olabilmesi için akıl balığ ve hür olması kadı tarafından tayin edilmesi ve kendisinin de vasiliği kabul ettiğini beyan etmesi gerekmektedir.

XVIII. yüzyılda Antakya ailesinde çocukların ekonomik varlıklarının (*miras*) korunması ve işletilmesinde vasilik önemli bir rol oynamıştır. Sicillerde vasi veya kayyum tayin ile alakalı birçok kayıt bulunmaktadır. 1709 senesinde Kantara Mahallesi’nde sakin iken vefat eden Abdurrahman Çelebi’nin oğlu Mehmed babasından kendisine intikal eden mallarının korunup ve işletilmesi için dedesi Mustafa Çelebi’yi kendisine vasi tayin etmiştir.⁵⁷ 1710’de Tut Mahallesi’nden Hacı Hasan’ın vefatı üzerine kızları Ayşe ve Hatice’ye babalarından miras kalan malların muhafazası ve kullanımı için eşraftan Mehmed Şükrü Ağa’nın vasilik ve kayyumluğu uygun görülmüştür.⁵⁸

1736’da Habib’ün Neccar Mahallesi’nden olan ve vefat eden Şerife Hatun’un çocukları Abdulkadir, Osman, Veli ve Ayşe’ye, annelerinden kendilerine intikal eden malların korunması ve işletilmesi için babaları Mehmed vasi olmuştur.⁵⁹ 1743’de Şenbek Mahallesi’nde ikamet eden Efrâd-ı Zulkadiriye

⁵⁴Ertan, *Ailenin Sosyo-Ekonomik Yapısı*, s.99.

⁵⁵BOA. *Cevdet Adliye nr. 1616*.

⁵⁶BOA. *Cevdet Adliye nr. 2444*.

⁵⁷A.Ş.S 1 139/50.

⁵⁸A.Ş.S 1 137/49.

⁵⁹A.Ş.S 2 122/88.

voyvodası Süleyman Ağa vefat etmiş bunun üzerine malları hanımı Zeliha Hatun ve çocukları Afife, Neslihan, Fatıma'ya intikal etmiştir. Çocukların vasiliğine de Hacı Mustafa Çelebi getirilmişti.⁶⁰ Aynı tarihli başka bir belgede ise, Sofular Mahallesi sakinlerinden iken mürd olan (zimmî) Uğurlu'nun çocuklarının vasiliği Hıdır oğlu Aslan'a verilmişti. Sonraki dönemde vasilik çocukların ebesi olan Yakup kızı Hatun adlı Nasranî'ye verilmiş olup, öncedenvasi olan Hıdır'ın zimmetindeki 70 kuruşluk para da Hatuna emanet edilmiştir.⁶¹

1752'de Kastel Mahallesi sakinlerinden Hacı Ahmed Beşe oğlu Hüseyin Ağa vefat etmiş, mal ve çocuklarının vasiliği, anneleri Hatice'ye tevdi edilmiştir.⁶² 1762'de Sekakin Mahallesi sakinlerinden iken vefat eden Uzunçelebi Ağa oğlu Süleyman mallarının korunması ve çocukları Ahmed, İbrahim, Hasan, Ömer'in vasiliğini anneleri Asiye Hatun üstlenmiştir.⁶³ 1775'de Sekakin Mahallesinden Hacı Mehmed Efendi oğlu Hacı Mustafa Efendi'nin vefatı üzerine çocukları Ömer, Mustafa, Zeynep, Asiye'nin mallarının korunması için Hacı Abdurrahman Efendi vasi ve kayyum tayin edilmiştir.⁶⁴ Vasi ve kayyumluğa ait bu tarz örnekleri çoğalmak mümkündür.

Nafaka veya Kisve Baha: Koca veya babadan yoksun bir aileyi dış tehlikelerden korumak, nafaka temini ve toplumsal ilişkilerin düzenlenmesi gibi hususlar büyük ölçüde ortadan kalkacaktır. Bütün bu fonksiyonların aksamaması ve aile üyelerinin yeniden topluma kazandırılması için nafaka uygulaması çok önemli olgudur.⁶⁵ Anne ve babasından birisinin ölümü veya ayrılması durumunda aile dağılmaktadır. Dağılan aile üyelerini korumak için eş veya çocuklara bağlanan nafaka uygulamaları Antakya'da da görülmektedir.

1709'da Habib'ünNeccar Mahallesi sakinlerinden iken vefat eden İbrahim'in kardeşi Yusuf mahkemeye müracaat ederek kardeşinin iflas halindeyken öldüğünü, geride kalan karısı Meryem'in ve çocuklarının kendilerini geçindirebilecek durumlarının olmadığını bildirip, nafaka talebinde bulunmuştu. Kadı meselenin araştırılması için bir mübaşir tayin edip durum tespiti yaptır-

⁶⁰A.Ş.S 3 20/7, 21/10.

⁶¹A.Ş.S 3 23/12.

⁶²A.Ş.S 5 193/115.

⁶³A.Ş.S 7 66/39.

⁶⁴A.Ş.S 9 40/21.

⁶⁵R.C.Jenning, "Women in Early 17th Century Ottoman Judicial Records the Shaira Court of Anatolian Kayseri", *Jurnal of the Economic and Social History of the Orient*, vol. XVIII, Part 1, Leiden 1975, s.53-115.

dıktan sonra Yusuf'un talebi kabul edilmiştir.⁶⁶ Aynı tarihli başka bir belgede İmran Mahallesi sakinlerinden Safiye Hatun mahkemeye müracaat ederek, kocası Mustafa'nın öldüğünü ve bu sebepten dolayı çocukları Mehmed ve kızı Merve için nafaka talebinde bulunmuş, yapılan tahkikattan neticesinde, Safiye Hatun'un isteği olumlu görmüştür.⁶⁷ Aynı tarihli mahkemeye intikal eden diğer bir nafaka talebinde ise, Sarı Mahmud Mahallesi sakinlerinden iken vefat eden Mehmed Ağa'nın oğlu Mehmed'e, annesi Ayşe vasi olarak tayin edilmiş ve günlük 5 akçe nafaka takdir edilmesini talep etmiştir.⁶⁸

1743'de Buhsin adlı köy sakinlerinden iken vefat eden Köse Hasan'ın kızı Ayşe'ye ve annesinin karnında olan bebeğe⁶⁹, babalarından intikal eden malların zapt ve hıfzı için vasi tayini ve günlük ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla her bir çocuğa yevmiye 10 akçe nafaka tayin edilmiştir.⁷⁰ Aynı tarihte Şeyh Ali Mahallesinden olan Kara Ali'nin oğlu Abdulkadir'e vasi olarak annesi Rabia Hatun tayin edilmiş, Rabia Hatun mahkemeye müracaat ederek çocuğuna günlük 6 akçe nafaka bağlatmıştır.⁷¹

1746'de Kırkıziye köyünde sakin iken vefat eden Durmuş oğlu Osmanlı Beşe'nin çocukları olan Süleyman, Ahmed ve Hatice'ye günlük yevmiye 14 akçe nafaka tayin edilmiştir.⁷² 1776'da Antakya'nın ayanlarından Serturnaî Şerafettin Ağa'nın ölümünden sonra çocukları olan Mehmed Emin, Süleyman, Hüseyin ve Zeynep'e anneleri Ahmed Ağa kızı Hatice vasi tayin edilmiştir. Annelerinin talebiyle çocuklarının her birine yevmiye 30 akçe nafaka bağlanmıştı.⁷³ Aynı tarihli başka bir vesikada, vefat eden Hacı Abdurrahman'ın eşi Rahime Hoca, mahkemeye müracaat ederek oğlu İbrahim Halim'e günlük yevmiye 10 akçe nafaka bağlatmıştır.⁷⁴

---

⁶⁶A.Ş.S 1 16/7.

⁶⁷A.Ş.S 1 11/5.

⁶⁸A.Ş.S 1 32/12.

⁶⁹ Sicil kayıtlarında, anne karnında doğmamış bebek (*cenin*) erkek olarak kabul edilmiştir. Bu tarz 5 kayıt bulunmaktadır. Bkz. A.Ş.S 3 30/15, A.Ş.S 5 211/143, A.Ş.S 7 65/38. A.Ş.S 8 54/37, 80/55.

⁷⁰A.Ş.S 3 31/16.

⁷¹A.Ş.S 3 35/18.

⁷²A.Ş.S 4 87/41.

⁷³A.Ş.S 8 100/75.

⁷⁴A.Ş.S 8 111/83.

Vasi ve nafakayla ilgili uygulamalarda görüldüğü üzere, devlet her ne sebeple olursa olsun dağılmış veya parçalanmış ailelerin bakıma muhtaç üyelerini korumuştur. Kazada, hemen ve daima, eğer sağ ise sırasıyla çocuğun annesi, babası, dedesi, dayısı, amcası gibi birinci derecede güvenilir akrabaları vasi tayin edilmiştir.⁷⁵ Eğer çocukların akrabaları yok ise şehrin eşrafı olarak nitelendirilen bir kişi kadı tarafından vasi tayin edilirdi. Ayrıca vasilığın el değiştirildiği de görülen bir durumdur.⁷⁶

Vasi ve kayyumlar, çocuklara düşen miras payının muhafaza ve idaresini üstlenmelerinin yanı sıra çocuklar için günlük nafaka takdiri talebinde bulunmaktadırlar.⁷⁷ Takdir edilen nafaka çocuğa düşen miras payından karşılanmaktaydı.⁷⁸ Mahkemenin nafaka takdiri olmaksızın çocuk için yapılan harcamalar bağış kabul edildiğinden, bunların daha sonra çocuğun malından tahsili mümkün olmamaktadır.⁷⁹

Bu uygulamalar sayesinde, kimsesiz çocuklar, kendilerine ebeveynlerinden intikal eden mallarını muhafaza edebilmişlerdir. Hatta gereği gibi malını harcamayan vasi tayin edilen diğer kişileri yargıya şikâyet edebilmişlerdir. Mahkeme, her ne sebepten olursa olsun dağılan ailelerin üyelerine gıda, yiyecek, mesken ve bakım masraflarını karşılamaya gayret etmiştir. Takdir edilen nafaka oranları günlük işlerinin temini için çocuk başına 5-30 akçe arasında değişmektedir. Nafaka oranları paranın değeri ve kendilerine intikal eden miras yekûnuna paralel olarak değişmiştir.

Son tahlilde, nafaka, vasi tayini gibi uygulamalar ailenin ölüm veya boşanma sebebiyle çözülme döneminde, geride kalan üyelerinin, özellikle de çocuklar ve kadınların korunması, onların sıkıntıya düşmesine engellemeye yönelik uygulanan sosyal politikaların bir yansımasıdır. Klasik dönemde devlet, şartlar elverdiği ölçüde kimsesiz, yetim veya öksüz, başka bir ifadeyle bakıma muhtaç olanları koruma yoluna gitmiştir. Her ne sebepten olursa olsun parçalanmış aile ve üyelerini ayrıca mallarını da muhafaza ederek, tekrar sağlıklı bir şekilde topluma dâhil etmeye çalışmıştır.

⁷⁵A.Ş.S 9 80/48, 114/72, 118/75, A.Ş.S 10 7/4, 11/7, 29/27.

⁷⁶A.Ş.S 3 16/7, 22/11, 24/12, 25/13, 27/14, 32/17, 92/59, 97/73.

⁷⁷A.Ş.S 5 68/41, 80/50, 98/59, 103/51.

⁷⁸A.Ş.S 7 27/12, 68/40, 234/143, 290/161, 291/161, 309/169.

⁷⁹A.Ş.S 4 44/24, 69/35, A.Ş.S 8 26/16.

3. Ailenin Mekân ve Eşyaları

Doğduğumuz andan itibaren başlayarak bir kültürle karşılaşırız ve onunla hayatımız boyunca iç içe yaşarız. İçerisinde yaşadığımız kültür, bilgiyi, dini, sanatı, ahlakı, hukuku, ekonomiyi, siyaseti ve aileyi içine almaktadır. Ancak bir yaşam deseni olan kültür ve sahip olduğu değerler, toplumdan topluma çeşitlilik gösterirler ve görecelidirler.⁸⁰ Bu bakımdan kültür kavramı, çok geniş bir tabirdir, bu başlık altında, kültürel yapının unsurlarından olan evler ve fiziki yapıları, ailenin sosyal yansıma unsurlarından olan kıyafet ve ev eşyaları gibi folklorik malzemeler ele alınmıştır.

Mekân: Bilindiği üzere, toplumun en küçük birimi olan ailenin içinde yaşadığı ve bir kültür ünitesi konumunda bulunan evlerin türleri oldukça farklıdır.⁸¹ Evlerde aile üyelerinin dünya görüşünü, inanç sistemini, tabiat karşısındaki tavrını, estetik ve sanat anlayışlarını, geleneklerini, göreneklerini, örf ve adetlerini görmek mümkündür.⁸²

Şehrin birim olarak en küçük, fakat fiziki yapısını büyük oranda etkileyen evin⁸³, Türk-İslam ailesi ve fonksiyonlarıyla yakından ilişkisi vardır.⁸⁴ Anadolu'da Türk ailesi, yakın zamana kadar birkaç kuşağı bünyesinde toplayan kalabalık bir gruptur.Bu sebeple evler, geniş bir alana, çok sayıda odaya, açık bölümlere ve bahçeye yayılmıştır. Diğer taraftan gıda maddeleri için kiler ve beslenen hayvanlar için ise ahır bu mimari yapının bir uzantısıdır.⁸⁵

Vesikalarda, “*menzil*”, “*bir bâb*” ve “*beyt*”olarak kayıt edilen evlerin, tek katlıları “*tahtâni*” ve iki katlıları ise “*fevkanî*” olarak adlandırılmıştır.⁸⁶ Antakya'da ki evler tek veya iki katlı olmakla beraber büyük çoğunluğu iki

⁸⁰ Ertan, *Ailenin Sosyo-Ekonomik Yapısı*, s.136.

⁸¹ Ömer Demirel, Muhittin Tuş, Adnan Gürbüz, “Osmanlı Orta Anadolu Ailesinde Ev, Eşya ve Giyim Kuşamı”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, c.2, Ankara 1992, s.721–722.

⁸²Robert Mantran, *XVI. ve XVII. Yüzyılda İstanbul'da Gündelik Hayat*,(çev. M.A. Kılıçbay), İstanbul 1991.

⁸³ Maurice Cerasi, “Late-OttomanArchitectsand Master Builders”,*Muqarnas*, Vol. 5. (1988), s. 87-102.

⁸⁴ Sezer Tansağ, “Türk Mimarisinde Değişme ve Gelişme Çizgisi”, *Sosyo-Kültürel Değişme SürecindeTürk Ailesi*, c.2, Ankara 1992, s.767.

⁸⁵ İbrahim Bakır, “Ailenin Yaşama Mekânı Ev”, *Türk Aile Ansiklopedisi*, c.2, Ankara 1991, s.462.

⁸⁶*A.Ş.S 3 17/7, 75/52, 100/78, A.Ş.S 5 192/114, 193/115, A.Ş.S 5 193/115, A.Ş.S 9 47/23 vd.*

katlı olup odalar yan yana sıralanmıştır.⁸⁷ Evlerin en önemli ortak ögesi, cephe tarafının sokağa bakmasıydı. Evlerin iki katlı olmasının başlıca sebepleri arasında, birkaç kuşağı bünyesinde barındırmaları, iklim şartları, arsa kıtlığı ve ev mimarisi gelmektedir.⁸⁸

Bilinen bu evlerden başka şehirde, ortak kullanım alanı olan “*kaysarlık*” ve “*havş*”larda(*oda ve kulübeler*) bulunmaktaydı.⁸⁹ Bunlardan kaysarlık, dışardan gelen tüccarların Antakya şehrinde ikametleri süresince, tüccar, yoksul yabancılar, Arap ve Bedevilerin kaldıkları oda ve kulübe şeklindeki mekânlardır.⁹⁰ *Havş* ise yarı kır hayatı yaşayan fakir halkın oturdukları küçük evlerin yer aldığı geniş alanları ifade etmektedir.⁹¹ Gerek havşlar ve gerekse kaysarlıklar, kethüda, sipahi, yeniçeri ve müftü gibi, şehrin ileri gelenlerine ait olup, bazılarının birden fazla sahibi vardı. Kaysarlıklar, muhtelif sayıdaki ev ya da odalardan, havşlar ise yine ev ve odalar ile kulübelere müteşekkildi.⁹²

Şehirdeki evlerin büyük bölümünde kiracılar oturmaktadır. Diğer bir ifadeyle bir kişinin birden fazla evi bulunmaktadır. Evlerin, sahipleri tarafından kullanıldığını ifade etmek için, oturan şahsın adı yazıldıktan sonra, yanına “*sâkin-ihod*”, kiraya verilmiş evleri ifade etmek için ise “*ecir*” kaydı düşülmüştür.⁹³ 1736 ve 1749 senelerine ait kayıtlarda şehirde, 1736’da 900 mülk 1255 kiracı evi, 1749’da ise 937 mülk 1030 kiracı evi bulunmaktaydı.⁹⁴ Kiracı evlerinin büyük kısmı merkezin arka sokağındaki mahalle ve varoşlardadır. Kiracı olarak adlandırılan grup; geçici bir dönem için şehir dışından gelenler, şehre ticaret için şehirde bulunanlar, ev kiralayan tüccarlar veya şehirde ikamet edip te ev alabilecek ekonomik düzeyi olmayanlardan meydana geliyordu.

Sicillerde “*hücced*” olarak adlandırılan alım-satım ile ilgili kayıtlarının önemli bir miktarını ev satışları oluşturmaktadır. Ev sahiplerinin büyük bir

⁸⁷ Adem Kara, *19. Yüzyılda Bir Osmanlı Şehri Antakya*, İstanbul 2005, s.34-38.

⁸⁸ Fuat Şancı, *Hatay İlinde Türk Mimarisi I, (Basılmamış Doktora Tezi)*, Ankara 2006.

⁸⁹ Enver Çakar “17. Yüzyılın İkinci Yarısında Antakya Kazasında İskân ve Nüfus (1678/1089 Tarihli Avârız-Hâne Defterine Göre)”, *Bellekten*, c. LXVIII, sayı. 252, Ağustos 2004, s.1-27.

⁹⁰ AndreRaymond, *Osmanlı Döneminde Arap Kentleri*, (çev. Ali Berktay), İstanbul 1995, s.228.

⁹¹ Raymond, *Arap Kentleri*, s.230-231.

⁹² BOA. MAD nr. 678, s.25-39.

⁹³ BOA. MAD nr. 678, s.25-39; A.Ş.S 5 193/115, A.Ş.S 9 69/38.

⁹⁴ A.Ş.S 2 66/52, A.Ş.S 4 240/130.

kısmı, ya miras usulüyle veya hisse sahibi olarak mesken sahibi olmuşlardır. Kazada, ev sahibi olmak önemli bir yatırım aracıydı. İnsanların ekonomik şartlarına göre bir eve sahip olmak,herhalde en büyük amaçları idi. Dönemin ev fiyatlarına bakılırsa mesken sahibi olmak zenginliğin ve sosyal statünün de farklı bir göstergesiydi.

Kazadaki ev fiyatlarını etkileyen faktörler arasında; evin teknik özelliği, dönemseller fiyatlar, şehrin o dönem için gözde yerlerinde bulunması ve kullanılan yapı malzemesi gibi sebepler rol oynamıştır. Evlerin satış bedelleri bu konuda bize ipucu vermektedir. 1736'da Cami-i Kebir Mahallesiinde ev 1000 kuruş, Mahsen Mahallesiinde 300 kuruş⁹⁵, 1743'de Kastel Mahallesiinde ev(*harabe*) 500 kuruş, İmran Mahallesiinde 700 kuruş, MahsenMahallesiinde 270 kuruş⁹⁶, 1752'de KastelMahallesiinde 600 kuruş, Dörtayak Mahallesiinde 350 kuruş⁹⁷ ve 1775'de Kantara Mahallesiinde 700 kuruş, 1000 kuruş ve 1500 kuruş, Ümran ve Habib'ünNeccar Mahallelerinde evler 1000 kuruş, Şenbek Mahallesiinde ev 600 ve 800 kuruş, Debbus ve Dörtayak Mahallelerinde evler 1000 kuruş civarındadır.⁹⁸

Evlerin genel özelliği; üç tarafı mülklerle, bir tarafı sokakla çevrili ve büyük bir kısmında da "*keneף*" bulunmaktaydı.⁹⁹ Dışa kapalı olan evin tek açık mekânı olan avlu sadece gökyüzüne açıktı. Evler mimarisinin bu konumu, komşularla iç içe süren yaşayışla iyi komşuluk ilişkileri ve dayanışmayı üst düzeyde tutmaktaydı.¹⁰⁰ Avlulara "*havuş*" veya "*hayat*" denir ve aile için evin içi, mekânları kadar önemlidir.¹⁰¹ Zenginlerin konakları "*harem dairesi*" ve "*selamlık*" diye iki kısımdan meydana gelmekteydi. Bazı büyük evlerde, iç kapının hemen yanında, misafirlerin atları için ahır bulunurdu. Bazı evlerde dış kapı ile iç kapı arasındaki koridorun üzerinde, menzil ve hanlarda olduğu gibi bir "*kapı üstü oda*"nın yer aldığı görülmüştür.¹⁰²

Şehirdeki dar sokaklar boyunca sıralanan evlerin bahçeleri genellikle küçük olmakla beraber mevcuttu. Avlularında birkaç ağaç ya da süs bitkileri bulunurdu. Zengin ailelerin çoğunun şehir dışında bağları, bahçeleri vardı. Eşkı-

⁹⁵A.Ş.S 2 148/92, 79/57.

⁹⁶A.Ş.S 3 17/7, 75/52, 100/78.

⁹⁷A.Ş.S 5 192/114, 193/115.

⁹⁸A.Ş.S 9 47/23, 60/33, 69/38.

⁹⁹A.Ş.S 5 192/114, 193/115, A.Ş.S 9 47/23, 60/33, 69/38.

¹⁰⁰ Kara, *Antakya*, s.34-34.

¹⁰¹ Mehmet Tekin, *Hatay Tarihi Osmanlı Dönemi*, Ankara 2000, s.131.

¹⁰² Mehmet Tekin, *Hatay Tarihi*, Antakya 1992, s.55.

ya tehlikesinin fazla olmadığı zamanlarda havalar ısınınca yazlık evlere taşınılırdı. Evlerin çoğunda pencerelerin önünde duvar boyunca uzanan yer sedirleri vardı. Bir evin zenginliği yastıklarından belli olurdu. Zengin evlerinde kullanıldıkça ve ipek kadife minderler ise daha gösterişliydi. Osmanlı döneminde avlulu tarzıyla, Suriye bölgesine benzeyen evler, kiremitli yapı tarzı ve mahalli motifleri ile Suriye mimarisinden ayrılır ve bu haliyle Türk ev mimarisinin sıcaklığını yansıtır.¹⁰³

Kıyafet ve Ev Eşyaları: Osmanlı toplumunda giyim-kuşam konusu zaman, mekân, sosyal statü ve sınıflara göre çeşitlilik gösterirdi.¹⁰⁴ Aile fertlerinin kültürel durumları, mensup oldukları dinleri, yaşadıkları coğrafya ve iklimi, kılık-kıyafetleri üzerinde etkili olmuştur.¹⁰⁵ Geniş bir coğrafyaya sahip olan ve bu sebeple farklı etnik ve dini unsurları içerisinde barındıran Osmanlı ailesinin, zengin bir giyim-kuşam tarzı ortaya çıkarmıştır.¹⁰⁶ Müslim, Gayr-ı Müslim, askeri, mesleki ve dini-tasavvufi kıyafet biçimleri sosyal hayatta kendisini göstermiştir.¹⁰⁷

Aile üyelerinin giysileri, ev içi ve ev dışı olarak iki kısma ayrılırdı. Kadın ve erkeklerin iç giysileri; belden aşağıya don ve dizlik, belden yukarıya zıbın, içlik ve gömlek, bunların üzerine de kalçalara kadar uzanan mintan ve boydan diz kapaklarına kadar uzanan ve zamanla dış elbise olarak da giyilebilen entari ve fistan oluşurdu.¹⁰⁸

Kadın ve erkeklerde dış kıyafet olarak ise; belden aşağısı için yukarıdan aşağıya doğru inen mintan ve entarinin uçlarını toplayarak don ve dizliğin üzerine giydikleri çuha, şal ve şalvar, mintan, entari ve fistan üzerine libade, hırka ve yelekler, vazgeçilmez olarak görülen uçkur, kemer ve kuşaktan meydana gelirdi. Bütün bu giysilerin üzerine ev dışı kıyafet olarak, baştan

¹⁰³ Kara, *Antakya*, s.35.

¹⁰⁴ Tülay Reyhanlı, *İngiliz Gezginlerine Göre XVI. Yüzyılda İstanbul'da Hayat (1582-1599)*, Ankara 1983, s.69-91.

¹⁰⁵ Marc Baer, "Islamic Conversion Narratives of Women: Social Change and Gendered Religious Hierarchy in Early Modern Ottoman Istanbul", *Gender & History*, vol.16, no.2, August 2004, s.425-458.

¹⁰⁶ Ruth Lamdan, "Communal Regulations as a Source for Jewish Women's Lives in the Ottoman Empire", *The Muslim World*, volume.95, April 2005, s.249-263.

¹⁰⁷ Donald Quataert, "Clothing Laws, State, and Society in the Ottoman Empire, 1720-1829", *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 29, No. 3. (Aug., 1997), s. 403-425.

¹⁰⁸ Ertan, *Ailenin Sosyo-Ekonomik Yapısı*, s.136.

aşağıya uzanan aba, cübbe, kaftan, kürk, ferace ve yağmurluk seçildiği gözlenmiştir. Ayrıca baş kıyafeti olarak tülbent ve çembere rastlanmıştır.¹⁰⁹

Terekelerden derlenen folklorik verilere göre Antakya ailesinin giyim-kuşam, ziynet eşyaları, silah ve kesici aletler, saat-aydınlanma malzemeleri, keyif veren maddeler, yiyecek maddeleri, mutfak ve temizlik malzemeleri ile ev içi döşeme malzemelerinin listeleri çıkarılmıştır.

Erkek Giysileri: Altı Parmak Entari, Basma Entari, Basma Şalvar, Gömlek, Kumaş Yağmurluk, Entari Beyazlı, Alaca Entari, Şalvar, Libade, Yelek, Dizlik, Kumaş Entari, Çizme, Cedid Alaca, Mintan, Şam Entari, Abani Sarık, Yeşil Sarık, Bez Libade, Simli Libade, Kutni Entari, Simli Çuka Libade, Merinos Dizlik, Başlık, Kırmızı Kuşak, Çorap, Küre Entari, Mavi Dizlik, İngiliz Çukası, Fransız Çukası, Basma Hırka, Püskül, Palaska, Sim Eteklik, Kumaş, Mor Felli Kaftan, Canfes Şalvar, Hümayun Entari, Aba, Buldankari Sarık, Beyaz Hırka, Hint Kumaş Entari, Hama Kuşak, İp Kuşak, Simli Merinos Hırka, Kadife Kırmızı Hırka, Ankene Entari, Hilali Gömlek, Kahverengi Çuka, Halebi Kunti, Diyarbakır Bezi, Ma'i Çuka, Kırmızı Benes Çuka, Mısır Kuşağı, Siyah Telli Kaftan, Trablusî Kuşak, Tülbent Sarık, Kırmızı İhram İçlik, Beyaz Çiteli Entari, Siyah Çiteli Entari, Bursakarî Entari, Nebati Sarık, Simtaş Kuşak, Şamkarî Uzun Entari, Çuha Kaplı Kürk, Samur Kürk, Sırma Düğme, Siyah Telli Kaftan ve Hatayî Kaftan, Musul Sarığı.

Kadın Giysileri: Çuha Ferace, Küçük Çuha Aba, Acem Şalı, İpek Şal, Canfes Entari, Bursakarî Entari, Sarı Şal, Hint Yaşmağı, Fanila, Dizlik, Basma Şal, Sim Yıldızlı Futa, Sırmalı Hırka, Telli Entari, Canfes Acem Şalı Aba, Abani Yaşmak, Kumaş Entari, Bez Ferace, Önlük Yaşmak, Köhne Bez Entari, Sim Eteklik Kuşak, Mortelli Şalvar, Sarı Malide Entari, Müstamel Melez Gömlek.

Ziynet Eşyaları: Sim Tepelik Adliye Altunu, Gerdanlık, Sim Yüzük, Yirmilik Altun, Rub'iyye Altunu, Beşlik Altun, Altılık Altun, Küpe, Çatal Başlığı, İğne, Altun Çift Bilezik, Mercan Tespih, Altun Saat, Gümüş Saat, Sim Gerdanlık, Yıldızlı Tepelik, Mercan Bilezik, Boncuk Küpe, Sim Tarak.

Ayakkabı: Mest ve Pabuç, Büyük ve Küçük Çizme, Canfes Ayakkabı.

Silah ve Kesici Aletler: Nacak, Testere, Bıçak, Simli Kebir, Tüfek, Simli Tabanca, Orak, Kılıç, Makas, Piştov, Çifte Tüfek, Simli Piştov, Çifte Simli Tabanca, Sarı Takım Tabanca, Büyük Bıçak, Boylu Tüfek.

¹⁰⁹ Demirel-Tuş -Gürbüz, " Ev, Eşya ve Giyim Kuşamı", s.721; Ertan, *Ailenin Sosyo-Ekonomik Yapısı*, s.136.

Saat ve Aydınlanma Malzemeleri: Saat, Simli Köstekli Saat, Balmumu, Cam Fener, Şamdan, Farisi Saat, Fener, Kandil, Oturaklı Saat, Altın Saat, Şamdan Çift, Kandil Yağı.

Keyif verici Maddeler ve İlgili Aletler: Nargile, Kahve Değirmeni, Kahve Takımı, Fincan, Cezve, Çubuk Takımı, Tütün, Tütün Kesesi, Şerbet Takımı Fincanı, Kahve Güğümü, Duhan Sandığı, Kahve İbriği.

Yiyecek Maddeleri: Bulgur, Tarhana, Pirinç, Şeker, Nohut, Üzüm, Ceviz, Dut, Pekmez, Sade Yağı, Zeytin Yağı, Kara Biber, Tuz, Kuru Üzüm, Darı, Susam, Kahve, Çay, Soğan, Kırmızı Üzüm, Buğday, Karanfil, Şap.

Mutfak, Banyo Eşyaları ve Temizlik Malzemeleri: Çanak, Tabak, Kapalı Tas, Küçük Çanak Takımı, Meydan Sınisi, Büyük Sini, Büyük Bakır Sini, Kaşık, Kazan, Tencere, Küçük Sini, Güğüm, Sefer Tası, Büyük Nüsah Kazan, Pilav Tepsisi, Büyük Sarı Sini, Hamam Leğeni, Leğen, İbrik, Sarı Büyük İbrik, Abdestlik, Sabun, Kıltaşı, Mendil, Hamamiye, Peşkir, Havlu, Sofra Altı, Hamam Takımı, El Leğeni, Demir Mangal, Sağır Leğence, Kebir Tencere, Kebir Kazgan, Küp, Demir Tava.

Ev içi Döşemesine Ait Eşyalar: Kilim, Minder, Çul, Şilte, Yastık, Döşek Örtüsü, Seccade, Kırmızılı Kilim, Yün Minder, Keçe, Döşeme Yastığı, Deve Yününden Kilim, Post, Oda Döşemesi, Baş Oda Döşemesi, Sandık Kilimi, Köhne Çarşaf, Çekmece, Sandık Küp, Çift Sandık, Tek Sandık, Heybe, Sandalye, Tekne, Yastık İçi.

Terekelerde döşeme eşyaları, kilimler, perdeler, sofralar, minder, yastık ve döşek gibi her evde bulunan eşyalar genellikle “köhne” olarak belirtilmiştir. Bu durum gelir düzeyi yüksek terekelerde farklılık arz etmektedir. Gelir düzeyi düşük olanlardan farklı olarak, zenginlerin terekelerinde, simli, sırmalı kaftanlar, porselen takımları, aynalar, Kütahya fincan takımları ve saatler gibi eşyaların varlıkları dikkat çekmektedir. Mutfak eşyaları; kazan, kapaklı tencere, mangal, kahve takımı, sini, güğüm, tepsi, kepçe, leğen gibi genellikle hep aynı araç ve gereçlerden oluşuyordu. Bu mutfak eşyalarıyla gelir düzeyinin tespiti zor görünmektedir. Silahlar ve kürkler genellikle askeri sınıf ve esnaflara ait terekelerde karşımıza çıkmaktadır. Kürkler de, giysiler ve döşemelik eşyalar gibi kullanılmış ve yıpranmış olarak kayıt edilmiştir. Bu eşya listeleri bize toplumun sosyal ve ekonomik durumu hakkında ipuçları verebilir. Buna göre Antakya halkının, ekser çoğunluğunun kendi halinde, orta halli gelir düzeyine sahip olduğu söylenebilir. Ancak oranları az olmakla beraber, kazada fakir ve zenginlerde vardır ve bu durum kişisel eşya veya ev içi araç-gereçlerin niteliğine yansımıştır.

Bu zengin malzematicari hareketlilik hakkında bazı ipuçları sunmaktadır. Terekelerde, bir kısım eşya veya malların Antakya'ya ait olduğu bir kısım

ise imparatorluğun değişik bölgelerinde üretildiği görülmektedir. Bu durum, şehirlerarası sıkı bir ticaret ağının mevcudiyetini, ülke dışında üretilen malın ithalat yoluyla ülkeye girdiğini ve satıldığına delildir. Şam'dan gelen kaftan, tülbent, kuşak, alaca entari, Haleb'ten astar, atlas, sarıçiçekli, makrama, peş-tamal, Hint'ten kumaş, ipek peşkir 'in yanı sıra Acem şalı, Bursakarî entari, Musul sarığı, Diyarbakır bezi, İngiliz ve Fransız çukası ve Halebi kunti entari gibi mallar bu şehrin insanları tarafından bilinen emtialardandır.

4. Ailelerin Yatırım Araçları

Terekelerden askeri sınıf¹¹⁰ veya halkın, yatırım araçlarına dair birtakım sonuçlar çıkarılabilir. Özellikle kişinin mal varlığını nasıl kullandığını, varsa üretim alanlarını, ekonomiye katkılarını, halkla arasındaki borç ve alacak ilişkileri tespit edilebilir.¹¹¹ Kişilerin servetleri tereke değerlerine göre üç ayrı grupta toplanmıştır. Fakirler 0-500 kuruş arası¹¹², orta halli olanlar 501-1000 kuruş arası¹¹³ ve zenginler ise 1001 kuruş¹¹⁴ ve üzeri şeklinde kabul

¹¹⁰ Osmanlı toplumunda kullanılan “askeri” tabiri, fiili olarak askeri hizmette bulunan gerçek askerler ile bunların çocukları, eşleri, diğer aile fertleri yanında emekli olanları; müderris, imam, müezzin gibi görevliler ile görevlerine padişah beratı ile tayin edilmiş her çeşit maaşlı memur ve hizmetliler ile görev karşılığında vergiden muaf tutulan çeşitli zümreleri içerir. Özer Ergenç, *Osmanlı Klasik Dönemi Kent Tarihçiliğine Katkı XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara 1995, s.143; Barkan, “Tereke Defterleri”, s. s.4-6.

¹¹¹ Antakya kazasının 'da ikamet edenlere ait tereke defteri sayısı (% 72,23) 145 dir. Dışarıdan gelenlere ait tereke sayısı (% 27,86) 56 idi. Bu dönem içerisinde hacca gidiş ve dönüşünde Antakya'da vefat eden (%12,43) 25 hacıya ait tereke kaydı bulunmaktadır. Şehre gelip vefat eden tüccar veya misafirlere ait (% 10,44) 21 tereke vardır. Kadınlara ait (%2, 48) 5 tereke kaydı vardır. Müslümanlara ait (% 93,03) 187 terekeye karşılık Gayr-i Müslimlere ait 18 tereke bulunmaktaydı ve genel toplam içerisindeki oranı ise % 8,95 idi. Terekelerin 129'u askeri zümreye (% 64) ve 72'si (% 36) de halka aitti.

¹¹² A.Ş.S 1 83/31, 89/33, 197/69, 244/82, 249/83, A.Ş.S 2 14/8, 104/75, 120/86, 121/87, 125/90, 279/198, 286/201, A.Ş.S 3 16/7, 22/11, 24/12, 25/13, 27/14, 32/17, 42/22, 61/40, 64/42, 60/70, 70/47, 74/48, 77/55, 88/65, 92/59, 97/73, A.Ş.S 4 44/24, 59/30, 67/34, 69/35, 70/35, 72/36, 75/37, 79/38, 80/39, 89/42, 95/45, A.Ş.S 5 68/41, 80/50, 98/59, 103/51, 105/52, 108/56, 201/124, 204/129, 205/130, 225/148, 255/166, 219/143, A.Ş.S 7 27/12, 68/40, 69/41, 192/108, 211/126, 234/143, 235/144, 245/150, 290/161, 291/161, 297/165, 309/169, A.Ş.S 8 26/16, 35/22, 53/36, 54/37, 72/48, 90/68, 107/79, 108/80, 129/91, 171/115, A.Ş.S 9 3/2, 13/7, 14/7, 76/46, 80/48, 110/70, 114/72, 118/75, 128/81, 129/81, 130/82, 138/85, 184/120, A.Ş.S 10 7/4, 11/7, 29/27, 56/51, 58/52, 68/63, 69/63, 96/89, 110/102, 117/108, 132/121, 154/140, 187/172, 189/174, 193/177.

¹¹³ A.Ş.S 1 21/9, 40/15, 197/69, 202/70, 231/77, A.Ş.S 2 190/131, A.Ş.S 3 30/16, 74/49, 83/62, 88/64, 89/67, A.Ş.S 4 101/47, A.Ş.S 5 197/119, 203/125, 207/131, A.Ş.S 7 25/12, 32/19,

edildi. Yapılan tasnifte zengin olmak için esas alınan kıstas tereke sahiplerinin, menkul veya gayri-menkul (*ev, nakit, hayvan ve bağ-bahçe*) sahibi olmalarıydı.

Buna göre, 0-500 kuruş arasında tereke sahibi olanların oranı % 63,68'dir. Bu oranın yüksek olmasının sebebi, Antakyalı olmayıp ancak burada vefat eden, hacı, tüccar ve misafirin terekelerinin bu gruba dâhil olmasıdır. Hacı ve misafirlerin tereke değerleri, kazada ikamet eden kişilerin terekelerinden oldukça düşüktür bu sebeple, fakir olarak değerlendirilmiştir.

501-1000 kuruş arası % 16,91'lik oranı oluşturur. Bu gruptaki tereke sahiplerinin genel özelliği, gelir düzeyi itibarıyla orta kesimi kapsamaktadır. Bu gruba dâhil olanlar toplumun her kesiminden oluşmaktadır.

10001 kuruş ve üzeri % 19,40'lık orandadır. Bu gruba giren tereke sahipleri, ayan, yönetici zümre, tüccar ve esnaf zümrelerinden meydana gelmekte ve zengin olarak değerlendirilmektedir.

Kazaya ait terekelerden çıkarılan sonuçlara göre, Antakya'da yatırımlar; gayri-menkul (*ev-dükkan-kira*), tarımsal alan (*bağ-bahçe*), özel-ev eşyası (*giyim-kuşam, kürk, yemek takımı, kitap, silah vb.*), nukud (*para*), büyük-küçükbaş hayvan (*inek, at, katır, öküz, koyun, arı, ipek böceği vb.*) ve diğerleri (*köle, faizli para verme vb.*) şeklindedir. Antakya şehrindeki iş hayatında, askeri zümre ön plana çıkmaktadır. Askeri sınıf içerisinde ise ilmiye mensuplarının yüksek derecede servet sahibi oldukları görülür. Re'aya (halk) sınıfındakilerin servetleri, yüksek değildir. Fakirlerin çok büyük bir kısmını oluşturan halkın, yatırıma yönelik bir servetleri yoktur. Onların çok düşük meblağdaki terekeleri daha ziyade günlük tüketim ve kullanım maddelerini içermektedir. Halktan olup tereke kıymeti yüksek olan kadınlar ise ya askeri sınıfa mensup bir kişinin kızı veya hanımıdır. Zenginlerin, toplumun her kesimine borç veya faizle para vermeleri yaygındır.

Diğer bir husus ise kadınların ekonomik konumlarıdır. Klasik dönem Osmanlı toplumunda kadınların sosyal ve ekonomik hayatta erkekler kadar

306/169, 308/170, A.Ş.S 8 44/29, 66/44, 80/54, 128/91, A.Ş.S 9 58/32, 59/33, 70/40, 176/112, A.Ş.S 10 31/29, 67/62, 76/69, 115/107, 116/107, 165/149, 180/165.

¹¹⁴A.Ş.S 1 90/34, A.Ş.S 2 13/8, 19/18, 20/19, 18/17, 23/13, 29/21, 77/56, A.Ş.S 3 17/17, 27/14, 75/54, 99/75, A.Ş.S 4 11/6, 24/13, 28/15, A.Ş.S 5 41/21, 66/39, 192/114, 193/115, 202/125, 211/135, A.Ş.S 7 25/12, 32/19, 306/169, 308/170, A.Ş.S 8 46/31, 55/37, A.Ş.S 9 47/23, 60/33, 69/38, 106/67, 142/89, 146/91, 154/98, 162/103, 175/10, 182/118, A.Ş.S 10 13/9, 34/31, 60/54, 61/55, 63/58, 75/68, 98/91, 120/110, 141/130, 142/131, 145/133, 153/140, 166/150, 174/159, 178/163, 182/168, 188/179, 192/176.

etkin bir biçimde rol aldıklarını söylemek pek mümkün değildir.¹¹⁵ Ancak, Antakya'da kadınların hiçbir ekonomik faaliyette bulunmadıkları anlamına gelmez. Bu dönemde kadınlar çeşitli yollarla maddi kaynaklara sahip olmuşlar ve bunları diledikleri şekilde değerlendirmişlerdir. Hatta şehirde ticaretle uğraşan hatırı sayılır kadın tüccarların varlığına rastlanmıştır.¹¹⁶ Antakya'da kadınların mal varlıklarının kaynakları çeşitlidir. En önemli varlık kaynakları, aile bireylerinden birinin ölümü halinde kendilerine miras intikal etmesi ve nikâh akitleri esnasında aldıkları mevr'dir. Kadınların bu varlıklarını ticaret yaparak artırdıkları ve çeşitli yatırım araçlarına yöneldikleri de görülür. Son tahlilde, Antakya ailesi; yaşam tarzı itibarıyla şehirde esnafılık, sanat ve ticaret, kırsal kesimde hayvancılık ve ziraatla uğraşanlar şeklinde iki gruba ayrılmaktadır. Temelde şahsi üretim kaynaklı bir yaşam düzeninin hüküm sürdüğü ve genellikle tarım, esnafılık ve ticaretin başlıca geçim kaynakları olduğu ve buna bağlı olarak, artık gelir kalemiyle de yukarıda ifade edilen yatırımlara yönelmişlerdir.

SONUÇ

1. Antakya'da kadınlar, gerek ekonomik ve gerekse sosyal haklarını elde etmek için mahkemeye dava açma yetenekleri vardı.
2. Kızların eş seçimi veya seçilmiş eşler karşısında tercih haklarının olduğu anlaşılmaktadır. Mahkemenin kızların tercihlerini onadığı görülmektedir.
3. Antakya'da mevr-i müeccel miktarları ortalama 50-100 kuruş civarındadır. Mevr miktarları; bayanın kız veya dul olması, birinci, ikinci veya üçüncü eş oluşu, evlenen erkeğin ekonomik durumu, piyasada ki paranın değeri gibi sebepler etkilemektedir.
4. Kazada ikamet edenlere ait 145 adet tereke defterinden 132 erkek tek eşli (%91,03), 11 erkek 2 eşli (%7,58), 2 erkek ise 3 eşli (%1,37) olduğu görülür. Bu rakamlara göre çok evlilik bir ruhsat olsa da, kazada pratikte yaygın değildir.

¹¹⁵James A. Reilly, "Women in the Economic Life of Late-Ottoman Damascus", *Arabica*, Vol. 42, No. 1. (Mar., 1995), s. 79-106; Haim Gerber, "Social and Economic Position of Women in an Ottoman City, Bursa, 1600-1700", *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 12, No. 3. (Nov., 1980), s. 231-244.

¹¹⁶ Kadın tüccarlar için bkz. A.Ş.S 1 65/24, 66/25, 67/25, 110/40, A.Ş.S 4 46/26, 47/26, 132/71, 154/85, 165/89, A.Ş.S 6 10/8, A.Ş.S 9 83/49, 107/68, (*Mufassal Avarız Defteri*) BOA. DMKF nr. 27833, s.2-8.

5. Antakya da “*muhalaa*” ve “*kazai*” türünden boşanma vakalarına rastlanmıştır. Eşlerinden boşanan erkeklerin büyük bir kısmı askeri zümredendir. Bu durum boşanan kişilerin mali durumu ile de ilişkilidir. Çünkü boşanmak, erkek açısından önemli bir ekonomik külfet getirmektedir.
6. Her ne sebepten olursa olsun, dağılan aile üyelerinin hayatlarını sürdürebilmeleri için devlet sosyal politikalar geliştirmiştir. Öncelikle sahipsiz çocuklar büyüünceye kadar mallarını tasarruf etmekve işletmek için “*vasi*” tayin edilmiştir. Ayrıca kadın veya çocuklara günlük işlerinin temin amacıyla “*nafaka*” adıyla para bağlanmıştır.
7. Evler belgelerde “*menzil*”, “*bir bâb*” ve “*beyt*” olarak ifade edilmiştir. Tek katlıları “*tahtâni*” ve iki katlıları ise “*fevkani*” olarak adlandırılmıştır. Bilinen evlerden başka şehirde, ortak kullanım alanı olarak “*kaysarlık*” ve “*havşlar*” da ikamet yerleri olarak görülmektedir.
8. Kazada ortalama bir gerçek Müslüman hane 6 kişiden oluşmaktadır.
9. Antakya’daki iş hayatında askeri zümre ön plana çıkmaktadır. Askeri sınıf içerisinde ise ilmiye mensuplarının yüksek derecede servet sahibidirler. Re’aya (halk) sınıfindakilerin servetleri yüksek değildi.
10. Antakya’da yatırımlar, daha ziyade tarımsal alana (*bağ-bahçe*) ve gayr-i menkule (*ev-kira*) ve özel-ev eşyasına yöneliktir.
11. Bu dönem kadın ticari hayatın içindedir. Şehirde ticaretle uğraşan hatırı sayılır kadın tüccarların varlığı tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

Arşiv ve Kurum Kaynakları*

Başbakanlık Osmanlı Arşivi. İstanbul.

Kaynaklar ve Araştırma Eserler

Abdulkadir Gül, *Antakya Kazasının Sosyal ve Ekonomik Yapısı (1709-1806)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum 2008.

Adem Kara, *19.Yüzyılda Bir Osmanlı Şehri Antakya*, İstanbul 2005.

Adnan Gürbüz-Muhittin Tuş, “Osmanlı Ailesinin Demografik Yapısı”, *Sosyo- Kültürel Değişim Sürecinde Türk Ailesi*, c.1, Ankara 1992.

* Kullanılan vesikaların tasnif durumu ve numaraları dipnotlarda gösterilmiştir.

- Allan Christelow, “Women, the Family, and Divorce Laws in Islamic History by Amira El Azhary Sonbol”, Elizabeth Warnock Fernea”, *The American Historical Review*, Vol. 102, No. 4. (Oct., 1997).
- Andre Raymond, *Osmanlı Döneminde Arap Kentleri*, (çev. Ali Berktaç), İstanbul 1995.
- Bünyamin Karadöl, *Şeyhü'l-İslâm Minkarî-zâde Yahya Efendi'nin Nikâh Akdi/Evlilik İle İlgili Fetvâları*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Adana 2006.
- C. Immer, “Annulment of Marriage and Its Solutions in Ottoman Law”, *Turcica*, XXV, 1993.
- Donald Quataert, “Clothing Laws, State, and Society in the Ottoman Empire, 1720-1829”, *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 29, No. 3. (Aug., 1997).
- Dror Ze'evi, “The Use of Ottoman Sharia Court Records as a Source for Middle Eastern Social History: A Reappraisal”, *Islamic Law and Society*, Vol. 5, No. 1. (1998).
- Enver Çakar “17. Yüzyılın İkinci Yarısında Antakya Kazasında İskân ve Nüfus (1678/1089 Tarihli Avârız-Hâne Defterine Göre)”, *Bellekten*, c. LXVIII, sayı. 252, Ağustos 2004.
- Erdoğan Keleş, “XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Muğla'da Evlilik Kurumu”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2004/c.21, sayı.1.
- Fuat Şancı, *Hatay İlinde Türk Mimarisi I*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2006.
- Gül Akyılmaz, “Osmanlı Aile Hukukunda Kadın”, *Türkler*, c.1, Ankara 2002.
- Haim Gerber, “Social and Economic Position of Women in a Ottoman City, Bursa, 1600-1700”, *International Journal of Middle Eastern Studies*, no:12, 1980.
- Halil Cin, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Konya 1988.
- Hasan Yüksel, “Vakfiyelere Göre Osmanlı Toplumunda Aile”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, c.2, Ankara 1992.
- Hayri Ertan, *Konya Şer'iyye Sicilleri Işığında Ailenin Sosyo-Ekonomik Yapısı (XVIII. Yüzyılın İlk Yarısı)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Konya 2000.
- İbrahim Bakır, “Ailenin Yaşama Mekânı Ev”, *Türk Aile Ansiklopedisi*, c.2, Ankara 1991.

- İbrahim Güler, "XVIII. Yüzyılda Aile: Sinop Örneği", *Türkler*, c.14, Ankara 2002.
- İlber Ortaylı, "Anadolu'da XVI. Yüzyılda Evlilik İlişkileri Üzerine Bazı Gözlemler", *Osmanlı Araştırmaları*, I, 1980.
- İlber Ortaylı, "Osmanlı Hukukunda Gelenek Şeriat ve Örf", *Sosyo-Kültürel Değişim Sürecinde Türk Ailesi*, Ankara 1992.
- İlber Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile*, İstanbul 2001.
- James A. Reilly, "Women in the Economic Life of Late-Ottoman Damascus", *Arabica*, Vol. 42, No. 1. (Mar., 1995).
- Joel M. Halpern, "Communal Families in the Balkans: The Zadrugaby Robert F. Byrnes", *American Anthropologist*, New Series, Vol. 79, No. 3. (Sep., 1977).
- John Maier, "Fragments of Memory: A Story of a Syrian Familyby Hanna Mina" *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 27, No. 4. (Nov., 1995).
- Leslie Peirce, *Ahlak Oyunları 1540-1541 Osmanlı'da Ayntab Mahkemesi ve Toplumsal Cinsiyet*, (çev. Ülkün Tansel), İstanbul 2005.
- Leslie Peirce, "State, Society, and Law in Islam: Ottoman Law in Comparative Perspective by Haim Gerber", *Islamic Law and Society*, Vol. 2, No. 3, (1995).
- Marc Baer, "Islamic Conversion Narratives of Women: Social Change and Gendered Religious Hierarchy in Early Modern Ottoman İstanbul", *Gender & History*, vol.16, no.2, August 2004.
- Mark Stein, "Women in the Ottoman Empire: Middle Eastern Women in the Early Modern Era by Madeline C. Zilfi", *Journal of the American Oriental Society*, Vol. 120, No. 2. (Apr. - Jun., 2000).
- Maurice Cerasi, "Late-Ottoman Architects and Master Builders", *Muqarnas*, Vol. 5. (1988).
- Mehmet Akif Aydın, "Aile", *DİA*, c.2.
- Mehmet Akif Aydın, "Osmanlı Hukukunda Kazai Boşanma ve Tefrik", *Osmanlı Araştırmaları*, V, İstanbul 1986.
- Mehmet Akif Aydın, "Osmanlı Hukukunda Nikâh Akitleri", *Osmanlı Tarih Araştırmaları*, c. 3, İstanbul 1982.
- Mehmet Akif Aydın, "Osmanlılarda Aile Hukukunun Tarihi Tekâmülü", *Sosyo-Kültürel Değişim Sürecinde Türk Ailesi*, c.2, Ankara 1992.
- Mehmet Akif Aydın, *İslâm ve Osmanlı Hukuku Araştırmaları*, İstanbul, 1996.

- Mehmet Tekin, *Hatay Tarihi Osmanlı Dönemi*, Ankara 2000.
- Mehmet Tekin, *Hatay Tarihi*, Antakya 1992.
- Meral Altındal, *Osmanlı'da Kadın*, İstanbul 1994.
- Ömer Demirel, "1700-1730 Tarihlerinde Ankara'da Ailenin Niteliksel Yapısı", *Belleten*, c. LIV, sayı.211, Aralık, 1990.
- Ömer Demirel, Muhittin Tuş, Adnan Gürbüz, "Osmanlı Orta Anadolu Ailesinde Ev, Eşya ve Giyim Kuşamı", *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, c.2, Ankara 1992.
- Ömer Lütfi Barkan, "Edirne Askeri KassamınaAid Tereke Defterleri (1545-1659)", *Belgeler*, sayı.5-6, Ankara 1993.
- Özer Ergenç, *Osmanlı Klasik Dönemi Kent Tarihçiliğine Katkı XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara 1995.
- R. Jennings, "Divorce in the Ottoman Sharia Court of Cyprus 1580-1640", *Studia Islamica*, 78, 1993.
- R.C.Jenning, "Women in Early 17th Century Ottoman Judicial Recordsthe Shaira Court of Anatolian Kayseri", *Jurnal of the Economic and Social History of the Orient*, vol. XVIII, Part 1, Leiden 1975.
- R. C. Jennings, "Zimmis (Non-Muslims) in Early 17th Century Ottoman Judicial Records: TheSharia Court of Anatolian Kayseri", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, Vol. 21, No. 3. (Oct., 1978).
- Rifat Özdemir, "Tokat'ta Ailenin Sosyo-Ekonomik Yapısı (1771-1810)", *Belleten*, c. CLIV, 211, Ankara 1991.
- Robert Mantran, *XVI. ve XVII. Yüzyılda İstanbul'da Gündelik Hayat*, (çev. M.A. Kılıçbay), İstanbul 1991.
- RonShaham, "A Woman's Place: A Confrontation with Bedouin Custom in the Sharia Cour", *Journal of the American Oriental Society*, Vol. 113, No. 2. (Apr. - Jun., 1993).
- Ruth Lamdan, "Commual Regulatations as a Source for Jewish Women's Lives in the Ottoman Empire", *TheMuslim World*, volume.95, April 2005.
- Saim Savaş, "Fetva ve Şer'ıye Sicillerine göre Ailenin Teşekkülü ve Dağılması", *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, c. 2, Ankara, 1992.
- Sezer Tansağ, "Türk Mimarisinde Değişme ve Gelişme Çizgisi", *Sosyo-Kültürel Değişme SürecindeTürk Ailesi*, c.2, Ankara 1992.

- Sophia Vackimes, “*The Making of the Modern Greek Family: Marriage and Exchange in Nineteenth-Century Athens* by Paul Sant Cassia; Constantina Bada”, *The Journal of American Folklore*, Vol. 110, No. 437. (Summer, 1997).
- Stephen D. Salamone, “*Tradition and Gender: The Nikokyrio: The Economics of Sex Role Complementarity in Rural Greece*”, *Ethos*, Vol. 15, No. 2. (Jun., 1987).
- Tülay Reyhanlı, *İngiliz Gezginlerine Göre XVI. Yüzyılda İstanbul’da Hayat (1582-1599)*, Ankara 1983.
- Zouhair Ghazzal, “*A World within: Jewish Life as Reflected in Muslim Court Documents from the Sijill of Jerusalem (XVIth Century)*. Two Volumes by Amnon Cohen”, *Journal of the American Oriental Society*, Vol. 116, No. 4. (Oct. - Dec., 1996).